

पं. क. र. ण. ग. हि. डे.

प्रास्ताविक

(विषय निवडी मागील भूमिका)

प्रास्ताविक

अभ्यासाच्या निमित्ताने जेव्हा मी वाचन करित असे व आजूबाजूला पाहात असे तेव्हा माझ्या मनात नेहमी स्त्रियांविषयी आपलेपणाची, आपुलकीची भावना निर्माण होत असे. पूर्वीपासून म्हणजे स्वातंत्र्य प्राप्तीपूर्वी व आजही स्त्रियांवर सतत अन्याय होत आलेला आहे. मग ती स्त्री कोणत्याही जाती धर्माची असो.

मी एक स्त्री आहे. स्त्रियांविषयी सहानुभूती व न्यायाची भावना मनात असल्याने मी 'भा. वि. तथा मामासाहेब वरेरकरांच्या कादंबरीतील स्त्रीदर्शन' हा विषय निवडला. आपल्या काळातील स्त्रियांचे दुःख, कष्ट, असहाय्यता, त्यांना होणारा मानसिक, सामाजिक त्रास अशा विविध भूमिकेत स्त्रीचे चित्रण^{मामा} वरेरकरांनी कसे केले आहे याचा शोध घेण्याचा प्रयत्न मी केला आहे.

बी. ए. आणि एम. ए. चा अभ्यास करताना कथा, कादंबऱ्या, नाटक वाचण्याची आवड होती. एम. ए. च्या 'आधुनिक मराठी वाङ्मयाच्या इतिहासातील कथा, कादंबरी व नाटक यापैकी कोणत्या तरी वाङ्मय प्रकाराचा अभ्यास करावा असे मनोमन वाटत होते. म्हणूनच मी कादंबरी हा वाङ्मय प्रकार निवडला, कारण वाङ्मयाच्या इतर प्रकारांशी तुलना करता कादंबरी ही माझ्या मनाला अधिक भावते, काव्य कवीच्या तोंडून ऐकावयास मिळाले की काव्याचा खरा रसास्वाद सुलभतेने प्राप्त होतो. काव्याचे खरे सौंदर्य व मर्म निवडक लोकांसह समजते. भाषांतरात मूळ काव्याचे सौंदर्य जसेच्या तसे उरतेच असे नाही. तसेच काव्यास गणमात्रांचे बंधन असते, कादंबरीस ही बंधने नाहीत, भाषांतरातही तिचे सौंदर्य किंवा मनोवेधकता नष्ट होण्याचा संभव कमीच असतो. साधारण लोकांसही कादंबरीचा आनंद लुटता येतो. त्यासाठी समीक्षाशास्त्राचा जाणकार असण्याची आवश्यकता नसते. नाटक हा वाङ्मय प्रकार आकर्षक

आहे. तसेच नाटक व कादंबरी या दोन वाङ्मय प्रकारात विविध साम्य भेद आहेत. परंतू रंगभूमीवर नाटकाचे मर्म जितके खुलते तितके ते घरी बसून वाचताना कळत नाही. चांगले नट हेच नाटककर्त्यांचे हृदगत योग्य तऱ्हेने व्यक्त करू शकतात. नाटककाराची प्रतिमा याप्रमाणे योग्य व लायक नटाच्या अभावी लंगडी पडते. पण कादंबरीकाराच्या प्रतिमेस अशी कोणत्याच प्रकारची मर्यादा नाही. निबंधाचे वाचक कादंबऱ्याच्या वाचकांपेक्षा फारच थोडे असतात कारण निबंधात रंजकता कमी असते. या सर्व दृष्टीने विचार करता जीवितावरील भाष्य प्रकट करण्यास कादंबरी हेच सर्वोत्कृष्ट माध्यम होय यात शंका नाही. व वाचकांनाही ते समजून घेण्यास काहीच अडचण नाही असे मला वाटते.

कादंबरी या वाङ्मय प्रकाराचा अभ्यास करताना सामाजिक कादंबऱ्यांची मला विशेष आवड, 'विधवाकुमारी' व 'गोदू गोखले' या कादंबऱ्यांचा काळ १९ व्या शतकातील आहे.

लखंड स्थित्यंतर संक्रमणाचा कालखंड १९ व्या शतकातील आहे. अंग्रेजांच्या आगमनाने शिक्षणप्रसार व मुद्रणकलेचा विकास झाला. सर्वत्र शिक्षणाचे वारे वाहू लागले. 'जे जे आपणासी ठावे । ते ते दुसऱ्याशी शिकवावे । शहाणे करून सोडावे । सकळजन।' या उक्ती नुसार सर्वत्र शिक्षणाची सुरुवात झाली. शिक्षणाने आपल्याला समाजात असणारी कमतरता दिसू लागली. इंग्रजी विद्येच्या प्रेरणेने मराठी गद्याचा उदय झाला आणि नियतकालिकातून अनेक विषय हाताळले गेले. इंग्रजी विद्येच्या खुल्या भांडारातून कथा, कविता, नाटक, कादंबरी इत्यादी लेखनास प्रेरणा मिळाली. नव्या दृष्टिकोनातून अनेक भाषांतरे झाली. हे सर्वच लिखाण, वाङ्मय प्रेरणेचे पुरवठा कालखंडातील लेखनाने नवीन कादंबरी विकासाला प्रेरणा दिली. कादंबरी वाङ्मयाचे अग्रदूत म्हणून गाजलेले ह. ना. आपटे हे १९ व्या शतकातील अग्रगण्य लेखक होत.

वैकल्य का साहस्य' यांनी निघांतिल
 १९६१ साली वरेरकरांचे लग्न होते. यांनी १९६२ साली आपल्या
 कादंबऱ्या 'विधवा कुमारी' या साहित्यातून स्त्री जीवनाचे
 चित्रण दिसून येते. यांनी जीवनात पत्नीक श्रम हा शरीर-
 परंपरा आणि सामाजिक बंधनातून येतो हे दाखविले आहे.

१८५७ साली प्रसिध्द झालेली बाबा पद्मनजी यांच्या
 'यमुनापर्यटन' या मराठीतील पहिल्या स्वतंत्र कादंबरीने सामाजिक
 कादंबऱ्यांची मुहुर्तमेढ रोवली. या कादंबरीत थडसी लेखाक म्हणजे
 वरेरकर आपल्या साहित्यातून स्त्री जीवनाचे विविध पैलू मांडणारे
 भा. वि. तथा मामासाहेब वरेरकर यांच्या कादंबऱ्या खऱ्या अर्थाने
 सामाजिक कादंबऱ्या आहेत. त्यांनी निर्मिलेले साहित्य हे
 लोकजागृतीचे खरेखुरे माध्यम आहे. साहित्य हे सर्व विषयांना स्पर्श
 करणारे असते.

मामा वरेरकरांच्या कादंबरी लेखनातील स्त्रीसृष्टीत
 कुमारिका, सधवा, विधवा, परित्यक्त्या, अकुलिना, घटस्फोदिता,
 रखेली, इत्यादी स्त्रिया त्यांनी रेखाटलेल्या आहेत. १ 'फाटकी वाकळ'
 मधील 'किकी' व 'जनी' या दोघीही फटकळ पण प्रेमळ आहेत.
 २ 'कुलदैवत' मधील 'कल्याणी' ३ 'उमलती कळी' तील देवी,
 ४ 'शिपायाची बायको' मधील उषा व ५ 'तोंड मिळवणी' मधील तारिणी
 या स्वरूप-सुंदर आहेत. वरेरकरांच्या कादंबऱ्यामधील नायिका
 बुद्धिमान आहेत. वरेरकरांच्या कादंबऱ्याचे विषय विविध व विस्तृत
 आहेत. 'फाटकी वाकळ', ६ 'मी-रामजोशी', ७ 'पेटते पाणी' या
 कादंबऱ्या ग्रामजीवनावरील आहेत. वरेरकर यांनी ८ 'विधवाकुमारी',
 ९ 'गोदू गोखले', 'परत भेट' या कादंबऱ्यामध्ये धर्मिकतेचे बंडही
 खणून काढले आहे. त्यांच्या कादंबऱ्यातून सामाजिक सुधारणेची
 जिवंत तळमळ दिसून येते. साधी सरळ वाचकांच्या हृदयाला थेट
 भिडणारी त्याची भाषाशैली आहे. त्यांच्या 'विधवा कुमारी' व 'गोदू
 गोखले' ह्या स्त्री-प्रधान कादंबऱ्या प्रामुख्याने गाजल्या.

